

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI – VII

**TÜRKİYE'DE
DİNLER TARİHİ
(Dünü, Bugünü ve Geleceği)**

TÜRKİYE DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI

MİRCEA ELIADE VE TÜRKİYE'DE DİNLER TARİHİ ÇALIŞMALARI

Ar. Gör. Dr. Ramazan ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Geçtiğimiz yüzyılın en önemli dinler tarihçilerinden biri olarak kabul edilen Romen asıllı Mircea Eliade'in çalışmaları, Din Bilimi alanında özellikle de Dinler Tarihi bağlamında araştırma yapanlar için vazgeçilmez bir kaynak oluşturmaktadır. Eliade'in vefat tarihi olan 1986 yılına kadar Romen, Fransız ve İngiliz dillerinde kaleme aldığı kitap, makale, bildiri vb. sayısının iki bini aştığı ifade edilmektedir.¹ Eliade'in sunduğu bu zengin malzeme, özellikle 1950-1980'li yıllarda Batı'da yapılan Din Bilimi çalışmalarının birçoğuna yön vermiştir. Her ne kadar Eliade'in teorileri özellikle ölümünden sonra bazen hakaret derecesine varan sert eleştirilere tabi tutularak gözden düşürülmeye çalışılmışsa da hâlâ günümüzde din bilimsel incelemelerin teorik altyapısını oluşturmaya devam ettiği görülmektedir.²

-
- 1 Douglas Allen & Dennis Doeing, *Mircea Eliade: An Annotated Bibliography*, Garland Publishing, New York & London 1980, s. viii. Eliade'in bibliyografyası hakkında en önemli kaynaklardan birini oluşturan bu kitabın yanında şunlara da bakılabilir: Joseph M. Kitagawa & Charles H. Long, *Myths and Symbols: Studies in Honor of Mircea Eliade*, University of Chicago Press, Chicago 1969, s. 417-433; Constantin Tacou (dir.), *Mircea Eliade*, L'Herne, Paris 1978, s. 387-405; Mircea Eliade, *Ordeal by Labyrinth: Conversation with Claude-Henri Rocquet*, The University of Chicago Press, Chicago & London 1982, s. 213-225.
 - 2 Birçok eleştirmen, Eliade'in antisemit olduğunu savunarak, onun bu düşünceyi Din Bilimi çalışmalarında da yansıttığını ve dolayısıyla da bilimsel çalışmalarının bir değer taşımadığını ima etmektedir. Örneğin bkz. Ivan Strenski, *Four Theories of Myth in Twentieth-Century History: Cassirer, Eliade, Lévi-Strauss and Malinowski*, Second Printing, University of Iowa Press, Iowa 1989; Alexandra Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionesco; l'oubli du fascisme*, Presses Universitaires de France, Paris

Eliade'ın yurtdışındaki etkisine örnek olarak Ocak 2009'da hayatını kaybeden Türkolog Irène Mélikoff'un tanıklığı, Türk dinler tarihçileri açısından önem arz etmektedir. Mélikoff, 1988 yılında Lüksemburg'da düzenlenen Uluslararası "Éliade-Dumézil" Kolokyumunda sunduğu "Mircea Eliade: L'importance de son œuvre pour l'étude des religions des peuples turcs"³ başlıklı bildiride çağımızın en önemli dinler tarihçilerinden biri olan Mircea Eliade'a entelektüel ve manevi açıdan çok şey borçlu olduğunu dile getirmektedir. Türk halk dindarlığı konusunda önemli çalışmalara imza atan Mélikoff'un şu ifadesi, Eliade'ın Türklerin dinlerini araştırmadaki önemine vurgu yapmaktadır: "Mircea Eliade'ın eserlerinden istifade ederek kendimi hazırlamamış olsaydım, herhalde bu konudaki araştırmalarımı kesinlikle derinleştiremezdim."⁴ Mélikoff, Eliade'ın dairesel zaman tasavvuruna, arkeotiplere, sihirsiz uçuşa, beşeri hâlin aşılmasına ve şamanik ritüellere vs. ilişkin analizleri sayesinde "Artık, ne Hacı Bektaş'ın düşünce vasıtasıyla Mekke'ye gidişi ne de rüyasında hac ibadetini yerine getirmesi ile ilgili anlatılan efsaneler bana saçma geliyordu"⁵ diyerek Eliade'ın eserlerinin, çoğu zaman çocuksu ve hatta saçma görünen, anlamsız veya lüzumsuz zannedilen dini fenomenler karşısında bulunduğunu düşünen araştırmacıya yeni anlam ufukları açtığını ortaya koymaktadır.

Bu yazıda, Eliade'ın dini konulardaki analizlerinden ve kutsallıkla ilgili teorisinden ülkemizde Din Bilimi alanında yapılan çalışmalarda genel olarak ne derecede yararlandığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Eliade'ın hayat hikâyesiyle ilgili özet bilgi verildikten sonra onun Türkçeye aktarılan çalışmaları üzerinde durulacak daha sonra Eliade'ı doğrudan konu edinen çalışmalar tanıtılacaktır. Son olarak Eliade'ın çalışmalarının yurtdışında meydana getir-

2002; Daniel Dubuisson, *Impostures et pseudo-science: L'oeuvre de Mircea Eliade*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve-d'Ascq 2005.

3 Irène Mélikoff, "Mircea Eliade: L'importance de son œuvre pour l'étude des religions des peuples turcs », Actes du Colloque international «Eliade-Dumézil» (*Luxembourg, avril 1988*), Luxembourg 1988. Bu yazı, İsmail Taşpınar tarafından dilimize çevrilmiştir: Irène Mélikoff, "Mircea Eliade ve Türkler'in Dinlerini Araştırmadaki Önemi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2001), s. 193-199. Çevirinin ilk dipnotunda bildiriler kitabının yayım tarihi olarak yanlışlıkla 1998 yılı gösterilmiştir; doğrusu 1988 olmalıdır.

4 Mélikoff , "Mircea Eliade ve Türkler'in Dinlerini Araştırmadaki Önemi", s. 193.

5 Mélikoff , "Mircea Eliade ve Türkler'in Dinlerini Araştırmadaki Önemi", s. 195.

diği bilimsel hareketliğin ve onun nüfuzunun ölkemizde neden yeterince aksettirilmediği konusu incelenecektir.

Eliade'ın Özgeçmiři⁶

Mircea Eliade, Jeana ile Romen ordusunda subay Gheorge'un ortanca çocuğu olarak 1907 yılında Romanya'nın başkenti Bükreş'te dünyaya gelmiştir. Eliade, henüz dokuz yaşındayken Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. 1916 yılında Romanya, Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Savaşın sonunda, önceleri hali vakti yerinde olan Eliade ailesi mâl varlığının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Erken yaşta ve kendi kendine okumayı öğrenen Eliade, doğa bilimlerine özellikle de böcek bilimine merak sarmıştır. *Ziarul științelor populare*, *Orizontul*, *Foaia Tinerimii*, *Lumea*, *Universul Literar*, *Adevărul Literar*, vs. gibi gazete ve dergilerde genel halk kitlesinin anlayabileceği dilden bilimsel yazılar, gezi notları, hikâyeler ve edebi tenkit denemeleri yazan

6 Eliade'ın biyografisi konusunda kendisi tarafından kaleme alınan kaynaklar esas alınmıştır. Eliade'ın Gallimard yayınevi tarafından yayımlanan iki ciltlik hatıratı bu konuda en önemli ve en kapsamlı kaynağı oluşturmaktadır. Eliade'ın dünyaya geldiği 1907 yılından 1960 yılına kadarki hayatını konu edinen bu eser, iki cilt hâlinde yayımlanmıştır: *Les Promesses de l'équinoxe (1907–1937). Mémoire I* (Gallimard, Paris 1980); *Les Moissons du solstice (1937–1960). Mémoire II* (Gallimard, Paris 1988). Eliade'ın biyografisi ile ilgili ikinci temel kaynağı ise onun günceleri teşkil etmektedir. Eliade'ın İkinci Dünya Savaşı esnasında Portekiz'de kaleme aldığı güncesi ilk önce 2001 yılında Joaquín Garrigós tarafından İspanyolcaya çevrilerek yayımlanmış (Mircea Eliade, *Diario portugués (1941–1945)*, Kairós, Barcelona 2001) daha sonra da Rumence olan asıl versiyonu neşredilmiştir (Humanitas Publishing House, Bucharest 2006). Eliade'ın İkinci Dünya Savaşından sonra kaleme aldığı güncelerinden seçtiği kesitler Fransızca olarak üç cilt hâlinde yayımlanmıştır: *Fragments d'un journal I (1945–1969)* (Gallimard, Paris 1973); *Fragments d'un journal II (1970–1978)* (Gallimard, Paris 1981); *Fragments d'un journal III (1979–1985)* (Gallimard, Paris 1991). Eliade'ın günceleri İngilizceye dört cilt hâlinde çevrilmiştir: *Journal I: 1945–1955* (Chicago University Press, Chicago 1990); *Journal II: 1957–1969* (Chicago University Press, Chicago 1989); *Journal III: 1970–1978* (Chicago University Press, Chicago 1989); *Journal IV: 1979–1985* (Chicago University Press, Chicago 1990). Bu güncelerin birinci ve dördüncü cildinin çevirisi Eliade'ın eski öğrencilerinden Amerikalı Mac Linscott Ricketts tarafından yapılmıştır. Diğer taraftan Eliade'ın iki ciltlik hatıratını da Ricketts çevirmiştir: *Autobiography. Volume 1: 1907–1937: Journey East, Journey West* (Chicago University Press, Chicago 1981); *Autobiography. Volume 2: 1937–1960: Exile's Odyssey* (Chicago University Press, Chicago 1988).

Eliade'ın on dört yaşındayken "Felsefe Taşını Nasıl Keşfettim" başlıklı ilk yazısı yayımlanmıştır. On sekiz yaşına **bastığında** ise Eliade, **yüzüncü** makalesine imza atmıştır. Giovanni Papini ve Vittorio Macchiero'nun eserlerini okuyabilmek için İtalyanca ve Max Müller ile James Frazer'in kitaplarını okuyabilmek için İngilizce öğrenen Eliade, Mihalescu'nun kılavuzluğunda İbranice ve İtalo Pizzi'nin grameriyle de Farsça öğrenmeye başlamıştır. Ergenlik döneminde ilgi alanı farklılaşan Eliade, Lise yıllarında dini ve felsefi konulara ilgi duymaya başlamış ve bunun sonucunda da Bükreş Üniversitesi Felsefe bölümünde okumaya karar vermiştir. Bitirme tezi olarak Rönesans dönemindeki İtalyan filozofları ile ilgili yaptığı *Rönesans Felsefesine Katkılar* başlıklı çalışması Eliade'a Hümanizm hareketini yakından tanıma fırsatı vermiştir. Sanskritçe ve Hint felsefesi tahsil etmek üzere Kasım 1928'de Hindistan'a giden Eliade, burada Yoga tekniklerinin karşılaştırmalı tarihi ile ilgili Doktora tezini hazırladıktan sonra **1931 yılının** Aralık ayında ülkesine dönmüştür. Hindistan'daki hocası Surandranath Dasgupta'nın kızı ile aralarındaki duygusal ilişkiyi anlatan *Maitreyi* adlı romanı ile "Yayımlanmamış en iyi roman" yarışmasına katılan Eliade birincilik ödülüne layık görülmüştür. Birkaç ay sonra yayımlanan bu kitap, **ülke** çapında büyük ilgi uyandırarak Eliade'a ün kazandırmıştır. Mantık ve Metafizik Profesörü olan Nae Ionesco'nun asistanı olarak **1933 yılında** Bükreş Üniversitesinde göreve başlayan Eliade, Londra'daki Romanya elçiliğine kültür ataşesi olarak tayin edildiği **1940** yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Almanya ile ittifak kuran Romanya hükümeti, İngiltere'nin **10 Ocak 1941** tarihinde diplomatik ilişkilerini kesmesi üzerine Londra'daki Büyükelçiliğini kapatarak Eliade'ı Portekiz'in başkenti Lizbon'daki Romanya Büyükelçiliğine kültür müşaviri olarak atamıştır. Kızıl Ordu tarafından işgal edilen Romanya. **23 Ağustos** 1944 tarihinde teslim olmuş ve böylece idare komünistlerin eline geçmiştir. **1 Kasım 1944**'ten itibaren Eliade'ın görevine son verilmiştir. Bu felaketler karşısında derin bir üzüntü yaşayan Eliade'ı **20 Kasım 1944** tarihinde egi **Nina Mareş'in** kanserden ölümü derinden etkilemiştir. Böylece Lizbon'daki görevi sona eren ve eşini kaybeden Eliade için sürgün ve sefalet hayatı başlamıştır. **1945 yılının** Eylül ayında Nina'nın kızı Adalgiza ile birlikte Paris'e gelerek Fransa'ya iltica eden Eliade, burada umduğunu bulamayınca **1956** yılında **Chicago** Üniversitesindeki Divinity School'da Joachim Wach'ın ölümü üzerine boş kalan Dinler Tarihi kürsüsüne

talip olmuş ve böylece ABD'ye göç ederek hayatının kalan kısmını Chicago'da geçirmiştir.

Eliade'in Türkçeye Çevrilen Din Bilimi Çalışmaları

Öncelikle şunu belirtelim ki Eliade'in Din Bilim çalışmaları Türkçeye çok geç bir dönemde aktarılmıştır. Eliade hayattayken hiçbir kitabı dilimize çevrilmemiştir. Oysa İkinci Dünya Savaşından sonra Eliade'in tamamını Fransız dilinde kaleme aldığı Din Bilimi çalışmaları kısa sürede diğer Batı dillerine tercüme edilmişti. Örneğin Eliade'in en önemli kitaplarından biri olan *Traité d'histoire des religions* Paris'te 1949 yılında yayımlandıktan sonra 1954'te hem Almanca (*Die Religionen und das Heilige: Elemente der Religionsgeschichte*) hem İspanyolca (*Tradado de historia de las religiones*) hem de İtalyanca (*Trattato di storia delle religioni*) çevirisi, 1958'de İngilizcesi (*Patterns in Comparative Religion*) ve 1966 yılında Lehçe tercümesi (*Traktat o historii religii*) piyasaya çıkmıştır. Eliade'in Amerika'ya gidişiyle birlikte kitapları hızlı bir biçimde İngilizceye çevrilerek dünya çapında bir etki uyandırmıştır. Amerika'ya gitmeden önce Eliade'in İngilizceye çevrilen tek kitabı *The Myth of the Eternal Return*'dür. Bu kitabı, 1954'te W. R. Trask tercüme etmiştir. 1956 yılında Chicago Üniversitesinde göreve başlayan Eliade'in diğer önemli kitapları kısa zamanda İngilizceye çevrilmiştir. Chicago Üniversitesinde 1956 yılında verdiği "Patterns of Initiations" konulu konferanslar *Birth and Rebirth: The Religious Meaning of Initiation in Human Culture* adlı kitapta 1958 yılında yayımlanmıştır. Aynı yıl, R. Sheed'in çevirdiği *Patterns in Comparative Religion* ve W. R. Trask'ın çevirdiği *Yoga: Immortality and Freedom*; 1959 yılında yine W. R. Trask'ın çevirdiği *The Sacred and the Profane* ve P. Mairet'in çevirdiği *Myths, Dreams and Mysteries: The Encounter between Contemporary Faiths and Archaic Realities*; 1961 yılında yine P. Mairet'in çevirdiği *Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism*; 1963 yılında W. R. Trask'ın çevirdiği *Myth and Reality*; 1964'te yine W. R. Trask'ın çevirdiği *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*; 1965 yılında J. M. Cohen'in tercüme ettiği *Mephistopheles and the Androgyne: Studies in Myth and Symbol* adlı kitaplar, İngilizce olarak piyasaya çıkmıştır.

Ülkemizde Eliade'in din bilimi çalışmalarına ilk ilgi duyanlardan biri Harun Güngör olmuştur. Eliade'in *Traité d'histoire des religions* adlı eserinin

18. bölümünü (s. 62-66) “Orta Asya ve Kuzey Kavimlerinde Semavi Tanrılar”⁷ şeklinde Türkçeye tercüme eden Güngör, Geleneksel Türk dinindeki tanrı kavramının anlaşılması açısından Eliade’ın analizlerinin yeni ve bütüncül bir perspektif sunduğunu fark etmiştir. Eliade’ın çok yönlü araştırmaları, derin ve ilgi çekici tahlilleri, yeni yorum tarzı ile insan fenomeninin anlama noktasında önemli bir açılım sağladığını fark eden diğer bir bilim adamı ise Sadık Kılıç’tır. Tefsirci olmasına rağmen Eliade’ın Din Bilimi çalışmalarına ilgi duyan Kılıç, onun henüz Türkçe çevirisi bulunmayan *Mythes, rêves et mystères* (Gallimard, Paris 1957) adlı kitabının “Dini Sembolizm ve Tedirginliğin Değerlendirilmesi”⁸ başlıklı üçüncü bölümünü tercüme etmiştir.⁹ Birkaç yıl sonra Mehmet Aydın ilk kez Eliade’ın bir kitabını dilimize kazandırmıştır. Bugüne kadar Eliade’ın Din Bilimi ile ilgili 14 adet çalışması Türkçeye çevrilmiş bulunmaktadır. Bu konuyu kapsamlı bir biçimde daha önceki bir çalışmamızda ele aldığımız için sadece çevrilen kitapların listesini vermekle yetineceğiz.¹⁰ Eliade’ın bugüne kadar Türkçeye çevrilen Din Bilimi çalışmaları kronolojik sırayla şunlardır:

Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, çev. Mehmet Aydın, Birinci Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, İkinci Baskı, Din Bilimler Yayınları, Konya 1995, 193 sayfa.

Kutsal ve Dindışı, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara 1991, 191 sayfa.

İmgeler ve Simgeler, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara 1992, 219 sayfa.

Mitlerin Özellikleri, çev. Sema Rifat, Birinci Baskı, Simavi Yayınları, İstanbul 1993; İkinci Baskı, Om Yayınları, İstanbul 2001, 264 sayfa.

7 Mircea Eliade, “Orta Asya ve Kuzey Kavimlerinde Semavi Tanrılar”, çev. Harun Güngör, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1983), s. 283-287.

8 Bu yazı, « Rencontres internationales de Genève » [Uluslararası Cenevre Karşılaşmaları] çerçevesinde Eliade’ın Eylül 1953 tarihinde sunduğu « Symbolisme religieux et valorisation de l'angoisse » başlıklı konferansın metninden oluşmaktadır. Bu metnin daha önce yayımlandığı yer : *L'Angoisse du temps présent et les devoirs de l'esprit*. Rencontres internationales de Genève, Baconnière, Neuchâtel 1953, s. 55-71.

9 Bkz. Mircea Eliade, “Dini Sembolizm ve Fizikötesi Endişenin Değerlendirilmesi”, çev. Sadık Kılıç, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1986), s. 283-291.

10 Bkz. Ramazan Adıbelli, “Mircea Eliade’ın Türkçeye Çevrilen Din Bilimi Çalışmalarının Tanıtımı ve Çevirilerin Değerlendirilmesi”, *Bilimname*, 17:2 (2009), s. 187-227.

Ebedî Dönüş Mitosu, çev. Ümit Altuğ, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1994, 189 sayfa.

Dinler Tarihi Sözlüğü, (Ioan Couliano ile birlikte), çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, 366 sayfa.

Şamanizm. İlkel Esrime Teknikleri, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, 560 sayfa.

Babil Simyası ve Kozmolojisi, çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002, 114 sayfa.

Asya Simyası, çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002, 108 sayfa.

Dinler Tarihine Giriş, çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, 455 sayfa.

Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt 1-2-3, çev. Ali Berktay, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, 462-480-328 sayfa.

Demirciler ve Simyacılar, çev. Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, 264 sayfa.

Mistik Hint Erotizmi, çev. Renan Akman, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2004, 79 sayfa.

Dinler Tarihi. İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi, çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005, 600 sayfa.

Zalmoksis'ten Cengiz Han'a. Daçya ve Doğu Avrupa Folkloru ve Dini Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, çev. Ali Berktay, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006, 339 sayfa.

Eliade'ın bu eserleri yanında ilk baskısı 1978'de, ikinci baskısı 1985'de yapılan ve Eliade'a ilişkin makaleler ve hatıralar derlemesinden oluşan *Cahier de l'Herne Mircea Eliade* (Constantin Tacou (ed.), Le Livre de Poche, Paris) başlıklı eserde bulunan makalelerden ikisi Mircea Eliade'ın kendisine ait olmak üzere toplam on makale dilimize Havva Köser tarafından çevrilerek *Din ve Fenomenoloji. Mircea Eliade'ın Eserlerine Toplu Bakış* (İz Yayıncılık, İstanbul 2001, 295 sayfa.) adı ile yayımlanmıştır.

Eliade'ın Joseph Kitagawa ile birlikte editörlüğünü yaptığı *The History of Religions: Essays in Methodology* adlı kitap, Mehmet Aydın'ın editörlüğü ile dilimize çevrilerek *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri* başlığı ile

yayımlanmıştır (Din Bilimleri Yayınları, Konya 2003).¹¹ Bu kitapta Eliade'm sembolizm konusundaki görüşlerini içeren “Dinlerdeki Sembollerin Araştırılması Üzerine Metodolojik Düşünceler” konulu makalesi de yer almaktadır (s. 103-125).

Bu çevirilerle ilgili birkaç hususa dikkat çekmek istiyoruz. Öncelikle Eliade'm eserleri bağlamında oluşan yurtdışındaki bilimsel hareketliliğin ülkemizde yeterince hissedilmeyişinin önemli nedenlerinden birinin onun çalışmalarının dilimize geç aktarılması olduğu kanaatindeyiz. Diğer bir önemli husus ise özellikle ilk yapılan bazı çevirilerin uzman kişiler tarafından yapılmadığı veya bir uzmanın süzgecinden geçirilmeden yayımlandığı için anlaşılabilirlik düzeyinin özellikle terminolojik açıdan düşük olmasıdır. Yukarıdaki listeden görüldüğü üzere Eliade'ın Din Bilimi çalışmalarını dilimize kazandıranlar arasında sadece iki tane dinler tarihçisi bulunmaktadır: Mehmet Aydın ve Mustafa Ünal. Eliade'ın *Traité d'histoire des religions* adlı eserinin yarım yüzyıldan sonra ancak dilimize kazandırılması geç de olsa önemli bir eksikliği gidermiştir. Üstelik bu kitabın, 2003 yılında Fransızca versiyonu Lale Arslan tarafından “Dinler Tarihine Giriş” başlığı ile çevrilirken, Mustafa Ünal'ın İngilizce versiyondan yaptığı çeviri iki yıl sonra “*Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*” başlığı ile piyasaya çıkmıştır. Böylece geç de olsa Türk okuru, adı geçen kitabın hem Fransızca versiyonundan hem de İngilizce versiyonundan yapılan çevirileri okuma fırsatına kavuşmuştur. Her ne kadar Eliade'm birçok kitabı dilimize çevrilmiş olsa da örneğin *Initiation, rites, sociétés secrètes* (Gallimard, Paris 1959), *Méphistophélès et l'androgyné* (Gallimard, Paris 1962), *Religion australiennes* (Payot Paris 1972), *Occultisme, sorcellerie et modes culturelles* (Gallimard, Paris 1978), *Briser le toit de la maison. La créativité et ses symboles* (Gallimard, Paris 1986), *Contributions à l'étude de la philosophie de la Renaissance suivi d'Itinéraire italien* (Gallimard, Paris 1992), *Commentaires sur la légende du maître Manole* (L'Herne, Paris 1994), *L'île d'Euthanasius* (L'Herne, Paris 2001), *Une nouvelle philosophie de la lune* (L'Herne, Paris 2001) vs. gibi Batı dillerine tercüme edilen birçok çalışması henüz Türkçeye aktarılmamıştır. Eliade'm özgeçmişinde belirtildiği üzere onun Dinler Tarihini ilgi duyması, Doğu kül-

11 Bu kitabın orijinal metnine internet üzerinden ulaşmak mümkündür: Mircea Eliade and Joseph M. Kitagawa (eds.), *The History of Religions: Essays in Methodology* <http://www.religion-online.org/showbook.asp?title=580>, 03. 12. 2009.

türüne ve özellikle de Doğu Dinlerine ilgi duymasından kaynaklanmıştır. Bu ilgisinden dolayı Eliade, Hindistan'a giderek burada üç yıl ikamet etmiştir. Eliade, Hindistan tecrübesinin bir dinler tarihçisi olarak yetişmesinde önemli bir yere sahip olduğunu açıkça dile getirmiştir.¹² Hindistan'da Sanskritçe ve Hint Felsefesi öğrenen Eliade, bu ülkede elde ettiği birikimle Yoga tekniklerinin karşılaştırmalı tarihi ile ilgili Doktora tezini tamamlamıştır. Eliade'ın bu tezi, jürisinde bulunan hocaların tavsiyesi üzerine uluslararası konumda bir dil olan Fransızcaya çevrilerek 1936 yılında *Yoga: Essai sur l'origine de la mystique indienne* başlığı ile (P. Geuthner ve Fundatia regala Carol I, Paris-Bucarest) yayımlanmıştır. Eliade'ın başta doktora tezine dayanan *Le Yoga: Immortalité et liberté* (Payot, Paris 1954) olmak üzere yoga ile ilgili *Patanjali et le yoga* (Éditions du Seuil, Paris 1962), *Techniques du Yoga* (Gallimard, Paris 1975) adlı kitaplarından hiçbirisi dilimize henüz aktarılmamıştır. Kanaatimizce bu durumun temel nedeni, Hint kültür havzasında önemli bir unsur olan Yoga konusunun bizim kültürümüze uzak olduğu için pek ilgi uyandırmamış olmasıdır.

Buraya kadar ortaya konulan manzara bize Eliade'ın Din Bilimi çalışmalarının Türkçe çevirilerinden hareketle onun din teorisi hakkında tam ve net bir fikir elde etmenin pek de mümkün olmayacağı sonucuna götürmektedir.

Türkiye'de Eliade Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yine bu konuyu kapsamlı biçimde başka bir çalışmada ele aldığımız için yapılan çalışmalar hakkında genel ve özet bilgiler vermekle yetineceğiz.¹³

Yukarıda üzerinde durulan çeviri faaliyetleri dışında ülkemizde Mircea Eliade'ı ve onun görüşlerini doğrudan konu edinen ilk çalışma görebildiğimiz kadarıyla Sadık Kılıç'a aittir. "Modern Toplumun Bunalımında Zamana Bakış

12 Henüz yirmi iki yaşındayken gittiği bu ülkenin kendisini eğittiğini ifade eden Eliade, o dönemde üç şey keşfettiğini bildirmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade'ın Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açısından Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009, s. 64 vd.

13 Bkz. Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din*, s. 27-34.

Açısının Payı ve Mircea Eliade”¹⁴ başlıklı bu yazıda Kılıç, Batı kültür ve medeniyetinin karşı karşıya kaldığı yokluk duygusundan doğan tedirginlik ve bu tedirginliğin kaynağı olarak zaman telakkisi konularına değinmektedir. Her ne kadar makalenin başlığının ima ettiği gibi bu konuda Eliade’ın analizleri ele alınacağı beklenilirken Eliade’ın sadece bir çalışması (Mythes, rêves et mystères) referans gösterilmektedir. Buna rağmen René Guénon’un görüşlerine çok daha fazla yer verilmesi dikkat çekmektedir.

1993 yılında Elisabeth Özdalga’nın Felsefe Kongresi’nde sunduğu “History and Beyond: Mircae [Doğrusu: Mircea] Eliade and The History of Religion” başlıklı bildirisi, Ahmet Çiğdem tarafından “Tarih ve Ötesi; Mircea Eliade ve Dinin Tarihi”¹⁵ başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Her ne kadar iddialı bir başlık taşısa da bu bildiri metni, Montgomery Watt’ın *Islamic Fundamentalism*, Mircea Eliade’ın *The Myth of Eternal Return, Myth and Reality* ve *The Quest*, Wilfred Cantwell Smith’in *Islam in Modern History* başlıklı kitaplarında sergilenen tarih anlayışlarına ilişkin görüşlerin çok kısa birer özetinden ibarettir.

Türkiye Diyanet Vakfı’nın yayımladığı TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 1995 yılında piyasaya çıkan on birinci cildinde yer alan “Eliade, Mircea”¹⁶ maddesini Kürşad Demirci kaleme almıştır.

Dinler Tarihi Derneğinin 08–09 Kasım 1996 tarihleri arasında Ankara’da düzenlediği Dinler Tarihi Sempozyumunda Mehmet Aydın’ın sunduğu “Mircea Eliade’da Hermenötik ve Metodoloji”¹⁷ konulu bildiride Mircea Eliade hakkında biyografik ve bibliyografik bilgiler verildikten sonra onun Dinler Tarihinde takip edilmesi gereken metodolojiye ilişkin görüşlerine yer verilmekte ve onun önemle üzerinde durduğu hermenötik anlayışı kısaca tahlil edilmektedir. Yine Aydın tarafından İlahiyat Fakültesi Dergisinde ya-

14 Sadık Kılıç, “Modern Toplumun Bunahımında Zamana Bakış Açısının Payı ve Mircea Eliade”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1986), s. 269-281.

15 Elisabeth Özdalga, “Tarih ve Ötesi; Mircea Eliade ve Dinin Tarihi”, çev. Ahmet Çiğdem, *Felsefe Dünyası*, 9 (1993), s. 51–59

16 Kürşad Demirci, “Eliade, Mircea”, TDV İslâm Ansiklopedisi, *Cilt 11*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 33-35.

17 Mehmet Aydın, “Mircea Eliade’da Hermenötik ve Metodoloji”, *Dinler Tarihi Araştırmaları I*, Ankara 1998, s. 307–314.

yımlanan “Mircea Eliade’da Hermenötik ve Metodoloji”¹⁸ yazıda aynı konular işlenmektedir.

Burhanettin Tatar tarafından kaleme alınan “Mircea Eliade’da Tarihsel Bilinç Sorunu”¹⁹ ve başlıklı makale Eliade’ın Dinler Tarihi disiplinine yüklediği “tarihin terörünü ortadan kaldırma” ve “Yeni bir Hümanizm” meydana getirme yönündeki rolü felsefi perspektiften ele almaktadır. Tatar’ın Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin neşrettiği *Bilimname* dergisinde yayımlanan “Mircea Eliade’ın Modern Rasyonel Düşünceyi Eleştirisi”²⁰ başlıklı yazısında ifade ettiği üzere Eliade’ın modern rasyonel düşünceye eleştirisine ilişkindir.

Harun Güngör, Mehmet Aydın, Mustafa Ünal ve Kürşad Demirci’den sonra Türkiye dinler tarihçileri camiası içerisinde Mircea Eliade ile ilgilenen diğer bir bilim adamı da Mustafa Alıcı olmuştur. “Kutsal’a Giden Yol: Dinler Tarihi’nde Bir Metodolojik Yaklaşım Veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi” başlıklı yazısında Alıcı, “Çağımızın en büyük Dinler Tarihçisi ve Din Fenomenoloğu” olarak nitelendirdiği Mircea Eliade’ın Dinler Tarihi disiplini için önemini şu ifadeyle vurgulamaktadır: “Fizik’te Einstein, Psikoloji’de C. Gustav Jung ne kadar önemliyse Din Fenomenolojisi’nde Eliade, o denli önemlidir.”²¹ “Kutsalın Peşindeki Adam: Ölümünün 19. Yılında Mircea Eliade İçin Kısa Bir Rehber”²² başlıklı yazısında ise Alıcı, Eliade’ın özgeçmişini sunduktan sonra Eliade’ın din bilimi çalışmalarında benimsediği metodolojinin genel çerçevesini belirlemeye çalışmaktadır.

Bugüne kadar doğrudan Eliade ile ilgili olarak Türkiye Üniversitelerinde dört Yüksek Lisans ve bir de Doktora çalışması yapılmıştır. İlki, Ömer Faruk Harman’ın tez danışmanı olduğu Mustafa Hilmi Baş tarafından 1995

18 Mehmet Aydın, “Mircea Eliade’da Hermenötik ve Metodoloji”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1997), s. 1-9

19 Burhanettin Tatar, “Mircea Eliade’da Tarihsel Bilinç Sorunu”, *Milel ve Nihal*, 1:1 (2003), s. 8-19.

20 Burhanettin Tatar, “Mircea Eliade’ın Modern Rasyonel Düşünceyi Eleştirisi”, *Bilimname*, 1:2 (2003), s. 75-83.

21 Mustafa Alıcı, “Kutsal’a Giden Yol: Dinler Tarihi’nde Bir Metodolojik Yaklaşım Veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi”, *Dinbilimleri*, 5:3 (2005), s. 101.

22 Mustafa Alıcı, “Kutsalın Peşindeki Adam: Ölümünün 19. Yılında Mircea Eliade İçin Kısa Bir Rehber”, *EKEV Akademi Dergisi*, 9:24 (2005), s. 51-74.

yılında “Mircea Eliade. Hayatı, Eserleri ve Düşüncesinin Temel Temaları”²³ başlığı altında tamamlamıştır. Baki Adam’ın danışmanlığında Fatma Büşra Yılmaztürk, “Mircea Eliade’nin Kutsal Anlayışı”²⁴ başlıklı Yüksek Lisans tezi- ni 2003’te tamamlamıştır. Rabia Dağlı’nın 2004 yılında hazırladığı “Mircea Eliade, Hayatı, Eserleri, Dinler Tarihine Katkıları”²⁵ başlıklı Yüksek Lisans Tezinin danışman hocası ise Ali İhsan Yitik’tir. Zübeyde Kaplan tarafından 2006 yılında tamamlanan “Mircea Eliade’in Eserlerinde Toprak Ana, Kadın ve Doğurganlık”²⁶ konulu tezin danışmanlığını Kadir Albayrak yapmıştır. Eliade ile ilgili Doktora çalışması tarafımızca gerçekleştirilmiştir. Harun Güngör’ün danışmanlığı altında başlayan “Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade’in Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açıdan Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma, hocamızın yurtdışına gitmesiyle Mustafa Ünal’ın danış- manlığında 2009 yılında tamamlanmıştır. Bu çalışmayla birlikte Batı’da Din- ler Tarihi disiplinine yön veren Andrew Lang,²⁷ Wilhelm Schmidt,²⁸ Max Müller,²⁹ gibi bilim adamlarını konu edinen Doktora düzeyindeki çalışmalar zincirine önemli bir halkla daha eklenmiş oldu.

Eliade’in Çalışmaları Türkiye’de Neden Yeterince Etkili Olamadı?

Türkiye’de Dinler Tarihi disiplininin nasıl telakki edildiği hususuna ülkemizde yazılan Dinler Tarihi kitaplarında bu disipline ilişkin tanımlama- lar açıklık kazandırmaktadır. Ülkemizde yayımlanan ilk Dinler Tarihi kitap- larından biri M. Şemseddin Günaltay’ın *Tarih-i Edyan* adıyla 1338/1922 yı- lında neşredilen kitabıdır. Günaltay bu kitapta “Din İlimleri”nin “Dinler Ta-

23 Mustafa Hilmi Baş, *Mircea Eliade. Hayatı, Eserleri ve Düşüncesinin Temel Temaları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

24 Fatma Büşra Yılmaztürk, *Mircea Eliade’nin Kutsal Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

25 Rabia Dağlı, *Mircea Eliade, Hayatı, Eserleri, Dinler Tarihine Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004.

26 Zübeyde Kaplan, *Mircea Eliade’in Eserlerinde Toprak Ana, Kadın ve Doğurganlık*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006.

27 Mehmet Şahin, *Andrew Lang’in Eserlerinde Din ve Yüce Tanrı Kavramı*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002.

28 İbrahim Hakkı Kaynak, *Wilhelm Schmidt’in Din Teorilerine Yaklaşımı ve Din An- layışı*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.

29 İbrahim Ethem Karataş, *Max Müller: Hayatı, Eserleri ve Dinler Tarihindeki Yeri*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.

rihi” ve “Din Felsefesi” olmak üzere bir birini tamamlayan iki bilim dalından oluştuğunu ifade ettikten sonra Dinler Tarihini şu şekilde tanımlanmaktadır:

Dinler Tarihi; insanlığın bugüne kadar dinî açıdan geçirmiş olduğu değişiklikleri açıklar. Siyasi tarihleri olmayan ilkel ve vahşi kabilelerin din ve inanç yapıları da Dinler Tarihinin konusu içine girer. Fakat derinlemesine inceleme yaptığı asıl alan, medeni insan topluluklarının sosyal açıdan gelişme ve yenilikleridir [. . .] Dinler Tarihinde ise ancak dinlerin geçirdiği değişim süreçleri ve meydana çıkan özellikleri araştırılarak, bununla yetinilir [. . .] Dinler Tarihinde bir "din", tarihsel olarak ve mukayese etmek suretiyle iki açıdan değerlendirilir. Tarihi inceleme, o dini diğer dinlerden tamamen ayrı olarak ele alıp, kendi sınırları içinde araştırarak, nasıl ortaya çıktığını, ne gibi değişiklikler geçirdiğini ve günümüzde ne durumda olduğunu incelemekten ibarettir. Mukayeseli inceleme ise; o dinin diğer dinlerle olan ilişkilerinin ve ortak noktalarının araştırılması demektir. Pozitif dinler ilmi, dinlerin mukayeseli tarihinden ibaret olduğu için, her iki incelemenin de ilmi usullere göre gerçekleştirilmesi gerekir.³⁰

1949 yılında kurulduktan sonra Ankara İlahiyat Fakültesinde ilk Dinler Tarihi kürsüsüne oturan Annemarie Schimmel ise Friedrich Heiler'in etkisiyle Din

“Din Tarihi: Bu ilim kolunun özel vazifesi, filoloji ve tarih usulleriyle muayyen bir milletin veya ırkın, bir devrin, bir mezhebin veya bir tek şahsiyetin dinini tetkik etmektir, ve aynı zamanda da ayrı ayrı dinlerin jenealojik, yani nisbet bakımından bağlılığını, yahud dinlerin birbiri ile tarihî münasebetini araştırmaktır [...] Din bilgisinin ikinci büyük bölümü, Din Fenomenolojisi'dir. Bu ilim, tarihî mevkiini dikkatle nazara almaksızın sadece dinî hadisenin mahiyetini tetkik eder. Muhtelif dinlerin mukaddes âyinlerini, mukaddes mahallerini, kudsî zamanlarını, mukaddes eşyasını, kudsî şahsiyetlerini inceler; ayı, ayrı her dine mahsus Tanrı mefhumunu araştırır [...] Din fenomenolojisi, dinler tarihinde bazen biraz kaotik görünen muhtelif tezahüratı araştırıp tertipler; dinlerin çeşit çeşit tiplerini güzel bir nizama koyar; bütün dinlerde müşterek olan olayları gösterir. Bu sebeptendir ki Din fenomenolojisi, dinlerin ayrılıklarını inkâr etmeksizin - bilâkis her dinin hususiyet ve hayat merkezini göz önünde tutarak - dinî duygunun ve bu duygunun

30 M. Şemseddin Sami, *Dinler Tarihi: Yeryüzündeki İlkel Dinler*, sad. Sevdije Yıldız, Kesit Yayınları, İstanbul 2006, s. 33-34.

tezahürlerinin hemen bütün dünyada birbirlerine benzediğine işaret edip bu suretle dinlerin aslının ve maksadının bir olduğunu ispat etmeğe çalışır. Aynı zamanda din fenomenolojisi, mukaddes bir âyinin nasıl gelişip değiştiğini araştırır.”³¹

Ülkemiz İlahiyat Fakültelerindeki Dinler Tarihi derslerinde en çok okutulan ders kitaplarından biri olan Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük'ün *Dinler Tarihi* adlı kitaplarında bu disiplin şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Dinler Tarihinin tarifi, tarihi ve karşılaştırmalı incelemelere göre iki şekilde yapılabilir. Tarihi incelemelere göre Dinler Tarihi; tarih ve filoloji metodlarını kullanarak dinleri doğuş ve gelişmesinden inanç, ibadet, ahlâk vb. konularına kadar, tarihi seyir içinde inceleyen bir disiplindir. Karşılaştırmalı incelemelere göre Dinler Tarihi; dinlerin diğer dinlerle olan münasebetlerini benzer, farklı ve ortak hususlarını karşılaştırmalı olarak ele alan bir bilim dalıdır.”³²

Mehmet Aydın'a göre:

“Dinler tarihi, tarih ve filoloji yardımı ile dinlerin doğuşunu, gelişmesini, inanç, ibadet ve ahlâkî değerlerini, tarihî seyir içinde inceleyen ve fenomenolojik metoddan da yararlanarak dinî fenomenlerin yapısını ve özünü araştıran bir ilim dalıdır. Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ise, Dinlerin benzeyen ve ayrılan yönlerini, dinî kurumları, itikadı, pratik ve sosyal yönden karşılaştırmalı olarak Tarihî ve fenomenolojik gelişme içinde inceleyen bir bilim dalıdır.”³³

Baki Adam'a göre:

“Dinler Tarihi, iki kelimededen oluşmaktadır: Tarih ve dinler. Bunlardan tarih, kendisine has metotları olan genel bir sosyal bilimin adıdır. En genel tanımıyla tarih; olayları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde, yer ve zaman gösterecek inceleyen bir bilim dalıdır. Din ise, insanlık tarihinde özel bir yere sahip olan bir fenomendir. Antropologların, etnologların, arkeologların ve diğer bilim adamlarının tespit ettiğine göre din, insanla birlikte var olmuş bir fenomendir. Tarihte, dinsiz bir topluma rastlanmamıştır. En ilkelinden en ge-

31 Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1999, s. 6-7.

32 Günay Tümer & Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 3. bsk. , Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 10.

33 Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, genişletilmiş 4. bsk. , Din Bilimleri Yayınları, Konya 2008, s. 15.

lişmişine, bütün kavimlerde bir dinin bulunduğu tespit edilmiştir. Tarih biliminin değişik disiplinleri vardır. Konusuna göre bu disiplinler farklı isimlerle anılır. Felsefenin tarihî gelişimini inceleyen disipline Felsefe Tarihi, hukukun gelişimini konu edinen disipline Hukuk Tarihi adı verilir. İnsan hayatında özel bir yere sahip olan dinleri konu edinen tarih branşına da Dinler Tarihi denir.”³⁴

Bu tanımlamalara bakıldığında Dinler Tarihi bilim dalının ağırlıklı olarak tarihsel bir disiplin olarak telakki edildiği açıkça görülmektedir. Oysa Schimmel’in asistanı ve Türkiye’de ilk akademisyen dinler tarihçisi olan Hikmet Tanyu’nun 1959 yılında tamamladığı doktora çalışması olan *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri* (Ankara 1967), Doçentlik tezi olan *Türkler’de Taşla İlgili İnançlar* (Ankara 1968) ve Türklerde dağ ile ilgili inançları konu edinen *Dinler Tarihi Araştırmaları* (Ankara 1973) adlı kitaplar, fenomenolojik yaklaşımla ele alınan çalışmalardır. Türkiye’de yetişen dinler tarihçilerinin çoğunun Tanyu ekolünden gelmesine rağmen, bu yaklaşıma istenilen ölçüde ağırlık verilmediği gözlenmektedir.

Hikmet Tanyu’nun Eliade ile birçok ortak özelliği sahip olduğuna dikkat çekmek istiyoruz. Her iki bilim adamı da asker çocuğudur, her ikisi de ne Tarih ne de Teoloji eğitimi almayı Felsefe bölümünden mezun olmuştur. Her ikisi de “sağ” tandanslı olup bilimsel çalışmalarının yanında ülkelerinin milli meselelerine ilişkin yazılar yazmış, çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Her ikisi de bilimsel ürünler yanında edebi eserler de meydana getirmiştir. Eliade’in kendi ülkesinde ilk önce romancı yönüyle ün kazandığını hatırlatalım. Hikmet Tanyu ise diğer bir edebi tür olan şiirle ilgilenmiş ve bu türde *İnsan ve Dünya* (Ankara 1978), *Cihan İçinde Bir Cihan* (İstanbul 1980), *Atatürk İçin Şiirler* (Ankara 1981) başlıklı kitaplara imza atmıştır. Bu hususlara rağmen Tanyu’nun Eliade’a çalışmalarına çok az ve bazen de hiç atıfta bulunmamış olması bize ilginç gelmektedir. Eliade’in çalışmalarının birçoğunun İngilizceden önce Almancaya çevrilmiş olmasına ve Tanyu’nun yabancı dilinin Almanca olmasına rağmen, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*’nde bir kez (s. 325), *Türkler’de Taşla İlgili İnançlar*’da yedi kez (s. 3n, s. 16n, s. 27n, s. 31n, s. 86n, s. 177, s. 183n), *Türklerin Dini Tarihçesi* (Ankara 1978), *İslamiyetten Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı* (Ankara 1980) başlıklı kitaplarda ise hiç Eliade’ı atıfta bulunulmamaktadır. Bu

34 Baki Adam, *Dinler Tarihi*, İlahiyat Önlisans Programı (İÖP), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir 2000, s. 2.

son iki çalışmada hem Abdülkadir İnan'ın Türklerin geleneksel dininin Şamanizm olduğu yönündeki görüşünü hem de Ziya Gökalp'in Toyunizm teorisini çürütmeyi amaçlayan Tanyu'nun Eliade'in *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase* (Payot, Paris 1951) başlıklı çalışmasına atıfta bulunmaması oldukça dikkat çekmektedir. Zira, 1957 yılında Almancaya (*Schamanismus und archaische Ekstasetechnik*, Rascher Verlag, Zürich & Stuttgart 1957), 1964'de İngilizceye çevrilen bu eser (*Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, Pantheon Books, New York & Routledge and Kegan Paul, London 1964) Şamanizm konusunda dünya çapında referans kaynaklardan biri hâline geldiği gibi, bu fenomenin din olmayıp kitabın başlığında ima edildiği üzere "arkaik bir vecd tekniği"den (*technique archaïque de l'extase*) ibaret olduğu hususunu vurgulamaktadır. *Histoire des croyances et des idées religieuses* adlı üç ciltlik kitabı dışındaki diğer eserlerinde olduğu gibi bu kitapta (*Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*) da Eliade fenomenolojik yaklaşımı benimsemiştir.

Bu yaklaşım, az önce ifade edildiği üzere ülkemizdeki dinler tarihçilerinin çalışmalarına bakıldığında tarihsel yaklaşımın ağırlıkta olması nedeniyle geri planda kalmıştır. Ancak son yıllarda fenomenolojik yaklaşımı ön plana çıkaran çalışmaların sayısının artması, Eliade'in daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağını düşünüyoruz. Din Fenomenolojisi alanında en önemli çalışmaları *Din Fenomenolojisi: Tarihçe, Yöntem ve Uygulama* (Geçit Yayınları, Kayseri 1999); *Evrensel Dinlerde Kutsal Zamanlar, Takvimler, Dini Gün, Bayram ve Törenler* (Kıvılcım Yayınları, Kayseri 2000); *Sami Dinlerde Tanrı Fenomenolojisi* (Laçın Yayınları, Kayseri 2005); *Evrensel Dinlerde Kutsal Zamanlar Dini Gün ve Bayramlar* (İstanbul 2008); "Halk Dini Verilerinin Fenomenolojik Yöntemle İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2000), 227-242; "A Contribution to the Phenomenology of Religion: Comprehensive Phenomenology", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19:2 (2005), s. 141-155 başlıklı çalışmaları kaleme alan Mustafa Ünal'a borçluyuz. Ekrem Sarıkçıoğlunun, Alman teolog ve dinler tarihçisi Friedrich Heiler'in *Erscheinungsformen und Wesen der Religion* (Stuttgart, 1961) adlı eserinden büyük ölçüde yararlanarak yazdığı *Din Fenomenolojisi: Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri* (Isparta 2002) adlı kitabı da önemli bir boşluğu doldurmuştur. Diğer taraftan Fuat Aydın'ın M. Dhavamony'den ("Dinin Tarihsel Fenomenolojisi: Alanı ve Metodu", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2004, s. 173-196.) ve James L. Cox'tan (Kutsalı İfade Etmek, Din Fenomolo-

nolojisine Giriş, İz Yayıncılık, İstanbul 2003) yaptığı çeviriler, ülkemizde fenomenolojik yaklaşımın tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Mehmet Katar'ın Eliade'in editörlüğünü yaptığı *Encyclopedia of Religion*'da Douglas Allen'e ait "Din Fenomenolojisi" maddesini çevirmesi (*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (1996), s. 437-465), Mustafa Alıcı'nın "Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihi'nde Bir Metodolojik Yaklaşım Veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi" makalesi vs. ülkemizde fenomenolojik yaklaşımı anlama ve uygulama yönünde atılan adımların giderek arttığına işaret etmektedir.

Eliade ile ilgili yaptırılan Yüksek Lisans ve Doktora tezleri de onu anlamaya yönelik çabanın bir ifadesidir. Yapılan bu çalışmalara ve çevirilere rağmen Eliade'in ülkemizde yeterince anlaşılmadığı kanaatindeyiz. Eliade oldukça üretken bir yazardır. Romanya'da 1920'lerin sonlarında yazmaya başladığı bilimsel eserlerine Fransa ve ABD'de devam etmiştir. Dolayısıyla altmış yıllık bilimsel birikimi bir bütün olarak değerlendirebilmek için Eliade'in kendisinin de belirttiği gibi "oeuvre"ünün yani eserlerinin tamamını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Böyle bir işe girişmek için Eliade'in Türkçeye aktarılan çevirilerine dayanmak elbette yeterli değildir. Üstelik bu çevirilerin Eliade'in bazı düşüncelerinin anlaşılmasını bazen daha da zorlaştırdığını gözlemliyoruz. Eliade'in din bilimsel incelemelerinde kilit konumunda olan kavramların farklı şekillerde tercüme edilmesi, okuyucunun kafasını karıştırmakta ve sentez yapmasını adeta imkânsız hale getirmektedir. Bu terminolojik farklılıklarla ilgili birkaç örnek, meselenin daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. Eliade'in din bilimi çalışmalarında yer alan temel kavramlardan biri olan *mythe* (İng. *myth*) kavramı, *mitoloji*, *efsane*, *söylence*, *mit*, *mitos* biçimlerinde Türkçeye aktarılmıştır. Eliade'in kullandığı diğer bir temel kavram olan *profane* teriminin Türkçe karşılığında kullanılan terimlerin sayısı ise çok daha fazladır: *profan*, *kutsal dışı*, *kutsaldışı*, *kutsal olmayan*, *kutsallıkla hiçbir ilgisi olmayan*, *dindışı*, *konunun yabancıları olan*, *alanın dışında olan*, *kutsallık niteliği taşımayan*, *somut*, *düz insan*, *kutsallıkla ilişkisiz sıradan biri*, *normal insan*, *sıradan*, *sıradan ve bireysel*, *sıradan kişi*, *normal sıradan insan*, *normal*.³⁵ Mit kavramını efsane diye çeviren Mehmet Ali Kılıçbay'ın tercüme ettiği *Kutsal ve Dindışı* ile *İmgeler ve Simgeler*'i oku-

35 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Adıbelli, "Mircea Eliade'in Türkçeye Çevrilen Din Bilimi Çalışmalarının Tanıtımı ve Çevirilerin Değerlendirilmesi", s. 221-224.

yan birisinin daha sonra Sema Rifat'ın çevirdiği *Mitlerin Özellikleri* adlı kitapta Eliade'ın "gerçek öykü" anlamında kullandığı *mit* kavramı ile efsane (légende) teriminin taban tabana zıt olduğunu öğrendikten sonra nasıl bir çıkmaza girceğini tahmin etmek mümkündür. Şunu kabul etmek gerekir ki Batı dillerinde kullanılan terimlerin bizim dilimizde tam karşılığı olmayabilir. Diğer taraftan kavramların birden çok anlama sahip oldukları da bilinen bir gerçektir. Çeviri faaliyetinin sorumluluk gerektiren zor bir iş olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Bundan dolayı da çevirilerin karşı karşıya geldiği en önemli tehlikelerin başında gelen zıt anlamlılık meselesini görmezden gelemeyiz.

Çevirilerde tespit ettiğimiz bazı eksikliklerin yeni baskılarda düzeltilmesini ümit ediyoruz. Eleştiri, eleştirilen şeyi değerden düşürmek için yapılıyorsa bizce hiçbir değeri yoktur. Bizim yaptığımız eleştiriler eksik ve/ya yanlış gördüğümüz hususların giderilerek/düzeltilerek daha yararlı hâle gelmesidir. Bu yaklaşım sayesinde hem eleştiri yapıcı olur hem de eleştirenin eleştirilen şeye bir katkısı olur ve böylece de bir ilerlemeden söz edilebilir. Esas olan yıkmak değil, yapmaktır. Sadece yapmak da yeterli değil, önemli olan, yıkılandan daha iyisini yapmaktır.

Eliade'ın Din Bilimi teorisini kuşatmak için birçok eserinin tercüme edilmiş olması ve yapılan çevirilerdeki eksiklikler ve hatalar gerçekten de önemli bir engel teşkil etmektedir. Ancak Eliade'ı anlamada temel zorluklardan belki de en önemlisi onun *Dinler Tarihi* telakkisinden kaynaklanmaktadır.

Eliade'ın Dinler Tarihi Telakkisi³⁶

Eliade, *Tarihi* yaklaşım ile morfolojik analizin birbirini tamamladığını belirtmesine rağmen Eliade,³⁷ dini fenomenleri tarihi perspektiften ele almanın o fenomenleri anlamak bakımından pek fazla bir şey kazandırmayacağı düşüncesindedir.

"Her dini fenomenin bir tarihi olduğunun ve belirli bir kültürel kompleks ile ilişkili olduğunun farkına varmak dinler tarihçisinin işini sona erdirmez. Ona bir de dini fenomenin anlamını, maksadını ve mesajını anlamak ve açıklığa kavuşturmak düşer. [...] Avusturalyalılardan başlayarak Yunan-Şark

36 Ayrıntılı bilgi için bkz. Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din*, s. 316-325.

37 Mircea Eliade, *Images et symboles*, Gallimard, Paris 1952, s. 26; Mircea Eliade, *Mythes, rêves et mystères*, Gallimard, Paris 1957, s. 219.

gizemlerine ya da Tantrizme giriş törenlerini alıp sosyal ve kültürel içeriklerini, yayılmalarını, dönüşümlerini veya bozulmalarını ortaya koyarak bunların tarihini meydana getirmek, bu törenlerin derin anlamlarının aydınlatıldığı anlamına gelmez. Tüm bu giriş törenlerinde insanın manevi tavrı görünmektedir.”³⁸

Eliade, 1955 yılında yazılan bu satırlarda ifade edilen düşüncelerini 1943 yılında yayımlanan *Comentarii la legenda Meșterului Manole* adlı kitabında incelediği Manole Usta efsanesini incelerken de şu veciz ifade ile dile getirmektedir: “Ne şekilde yayıldığıнын tarihini bilmek onun anlamından daha az ilgilendirmektedir bizi.”³⁹ İncelenen olguların nedenlerini ve kökenlerini açıklığa kavuşturmayı temel hedefi olarak belirleyen tarihi yaklaşımın bu teşebbüsünü boş bir gayret olarak gören Eliade’a göre⁴⁰ “Kısaca şu önemli husus ihmal edilmiştir: “Dinler Tarihi” ifadesinde vurgu tarih kelimesi üzerine değil, din kelimesi üzerine yapılmalıdır.”⁴¹

“Sosyolaga göre din her şeyden önce sosyal bir olgudur; hatta bazı sosyologlarla göre en üstün sosyal olgudur. Tarihçiye göre din, tarihi bir olgudur, psikologa göre ise psişik bir olgu. Bunların tümü kısmen doğrudur. Zira aynı anda hem sosyal, hem psişik hem de tarihi (ve tabii ki hem de dilbilimsel, ekonomik, biyolojik, cinsel vs.) bir olgu olmayan beşeri olgu yoktur. Fakat söz konusu olan dini bir olgunun bize dini bir olgu olarak ne gösterdiğini yakalamaktır.”⁴²

Eliade, bu düşüncesini daha veciz bir biçimde şöyle aktarmaktadır: “Her dini tecrübe özel bir tarihi bağlam içerisinde ifade edilmekte ve aktarılmaktadır. Fakat dini tecrübelerin tarihiliğini kabul etmek bunların dini olmayan davranış biçimlerine indirgenebileceği anlamına gelmez.”⁴³

Eliade’a göre dinler tarihçisi kendisini salt tarihçiliğin sınırları içerisine hapsederse kendi yerinin bir gün tarihçiler tarafından alınmasına engel

38 Mircea Eliade, *Briser le toit de la maison. La créativité et ses symboles*, Gallimard, Paris 1986, s. 146.

39 Mircea Eliade, *Commentaires sur la légende du maître Manole*, L’Herne, Paris 1994, s. 176.

40 Eliade, *Briser le toit de la maison*, s. 274.

41 Eliade, *Images et symboles*, s. 36. Krş. Eliade, *Les moissons du solstice*, s. 220.

42 Eliade, *Briser le toit de la maison*, s. 273-274.

43 Mircea Eliade, *La nostalgie des origines. Méthodologie et histoire des religions*, Gallimard, Paris 1971, s. 26-27.

olamaz ve bu anlayış da Dinler Tarihinin bağımsızlığının yok olmasına yol açar.⁴⁴

Eliade, “tarihi yaklaşım” terimiyle Joachim Wach’ın “Belirli tarihi gelişim dönemleri içerisinde dini düşüncelerin ve kurumların kökenini ve gelişmelerini ortaya koymaya ve bu dönemlerde dinin karşı çıktığı güçlerin etkisini belirtmeye çalışmak”⁴⁵ şeklinde tanımladığı tarihi yaklaşımı kastetmediği kesindir.

“Dinler tarihçisine göre bir mitin ya da ritüelin her zaman tarih tarafından şartlandırılmış/şekillendirilmiş olması bu mitin ya da ritüelin varlığını açıklamamaktadır. Diğer bir deyişle dini tecrübenin tarihiliği son tahlilde bir dini tecrübenin ne *olduğunu* bize söylememektedir. Kutsalı, her zaman tarih tarafından şartlandırılmış/şekillendirilmiş tezahürler aracılığıyla ancak kavrayabileceğimizi biliyoruz. Fakat bu tezahürlerin incelenmesi ne kutsalın ne olduğunu ne de bir dini tecrübenin gerçekten ne anlama geldiğini bize söylememektedir. [...] Dinler tarihçisi yalnızca tarihi dokümanlarla çalışmaya mahkûm olduğunu bilmektedir. O, aynı zamanda bu dokümanların sadece tarihi durumları yansıtmaları olgusu dışında kendisine daha fazla şey söylediğini hissetmektedir. Dinler tarihçisi bu dokümanların kendisine insan ve insanın kutsalla olan ilişkisi hakkında önemli hakikatler belirttiğini inceden hissetmekte fakat bu hakikatleri nasıl kavrayacağını bilmemektedir.”⁴⁶

Bu alıntıda Eliade, dinler tarihçisinin kullandığı materyallerin ister istemez tarihi nitelikte olduğunu kabul etmektedir.⁴⁷ Fakat bunların sadece bu niteliğe sahip olmadığına da özellikle dikkat çekmektedir. Eliade’a göre din, Kudüs ya da İstanbul’un fethi gibi salt bir tarihi fenomen değildir.⁴⁸ Dinler tarihçisi dini bir davranışın bütün tarihi durumlarını inceleyerek bu davranışın yapısına ulaşmalıdır.⁴⁹

44 Eliade, *Briser le toit de la maison*, s. 154-155.

45 Joachim Wach, *The Comparative Study of Religions*, Columbia University Press, New York 1961, s. 21. Douglas Allen, *Structure and Creativity in Religion: Hermeneutics in Mircea Eliade’s Phenomenology and New Directions*, Mouton Publishers, The Hague 1978, s. 71’den alıntı.

46 Eliade, *La nostalgie des origines*, s. 95.

47 Örneğin bkz. Mircea Eliade, *Traité d’histoire des religions*, Payot, Paris 1949, s. 16, 17.

48 Eliade, *La nostalgie des origines*, s. 94.

49 Mircea Eliade, *Méphistophélès et l’androgynie*, Gallimard, Paris 1962, s. 288.

Eliade'a göre fenomenoloji, dini fenomenlerin yapılarını ve anlamlarını incelemeyi amaçlayan bilim adamlarını temsil etmekte, tarih ise bu fenomenleri tarihi bağlamları içerisinde anlamaya çalışanları.⁵⁰ Eliade'in bu ayrımından hareketle kendisinin zikrettiği birinci kategoriden değerlendirilmesi gerektiği konusunda hiçbir kuşku bırakmamaktadır.

Bir taraftan Eliade'in hem tarihi yaklaşımla fenomenolojik yaklaşımın bir birini tamamladığını belirtmesi diğer taraftan da incelediği dini fenomenlerin tarihi bağlamlarını hesaba katmaması çelişkili bir durum gibi gözükebilir. Bu problemin çözümü Eliade'in tarih kavramı ile ne kastettiğinin açıklık kazanmasına bağlıdır. Werblowsky'nin deyişiyle ifade edecek olursak "Eliade'in tarih kavramı ne derece 'tarihidir'?"⁵¹ 1965 yılında kaleme aldığı bir makalesinde Eliade şöyle yazmaktadır: "Diğer birçok beşeri disiplinlerde olduğu gibi dinler tarihçisi için de "analiz", filolojiden ibarettir. Bir filolojiye (bu terimle buradaki kasıt, dini incelenen toplumların dilinin, tarihinin ve kültürünün bilinmesidir) hâkim olunmaksızın yetkin bilgin olunamaz."⁵²

Eliade'in kastettiği tarihi yaklaşım, dini fenomenlerin tarihi süreç içerisinde nasıl meydana geldikleri, hangi gelişim ve değişim aşamalarından geçtiklerini tespit etmekten ziyade dini incelenen toplumların dilinin, tarihinin ve kültürünün bilinmesinden ibarettir. Dini fenomenin tarihiliği ile Eliade genelde bu fenomenlerin "saf hâlde" bulunmayıp tarihi şartlar tarafından şekillendirildiğini kastetmektedir.⁵³ "Saf bir dini fenomen yoktur. Dini olgu aynı zamanda tarihi, sosyolojik, kültürel ve psikolojik bir olgudur da".⁵⁴ "Somut olan şey, tarih içerisinde ve tarih aracılığıyla tezahür eden dini fenomendir. Tarih içerisinde tezahür etmesi dini fenomenin tarih tarafından sınırlanması ve şartlandırılması/şekillendirilmesi için yeterlidir."⁵⁵ "Tarih ve zaman dışında 'saf' bir dini olgu yoktur."⁵⁶

Eliade, din bilimi çalışmalarını "Dinler Tarihi" adı altında değerlendirmekte ve bu kavram yerine "din bilimi" (la science des religions) ifadesini

50 Eliade, *La nostalgie des origines*, s. 28, dip. 1.

51 R. J. Zwi Werblowsky, "In Nostro Tempore: On Mircea Eliade", *Religion*, 19:2 (1989), s. 130.

52 Eliade, *La nostalgie des origines*, s. 105.

53 Bkz. Eliade, *La nostalgie des origines*, s. 94.

54 Eliade, *La nostalgie des origines*, s. 43.

55 Eliade, *Images et symboles*, s. 38.

56 Eliade, *Images et symboles*, s. 39.

de kullanmakta ve bu disiplinin "kültür felsefesi" (une philosophie de la culture), "felsefi antropoloji" (une anthropologie philosophique), "tarih felsefesi" (une philosophie de l'histoire) ve hatta "din felsefesi" (philosophie de la religion) gibi alanları da kapsadığını belirtmektedir. Görüldüğü gibi Eliade'm kafasındaki Dinler Tarihi, tarihi bir disiplin olmaktan **daha çok felsefi** bir disiplin olma temayülündedir. Zaten Eliade'm bu konudaki tutumunu açıkça dile getirmesi herhangi kuşkuya mahal bırakmamaktadır. "Şimdiden bir şey belirtmek istiyorum: "Bilimsel" olarak değerlendirilebilecek inceleme ve çalışmalarımı ben **daha** ziyade "felsefi" olarak değerlendiriyorum."⁵⁷ Eliade, bu çarpıcı sözlerini birkaç paragraf sonra şu şekilde izah etmektedir:

Ancak ben hiçbir zaman "sırf bilimsel" bir etnografik veya folklorik eser yazabileceğimi hissetmedim. Beni, etnologlar, folkloristler ve sosyologların yayımladıkları kitaplar **yığınının** altında yatan manevi belgeler ilgilendiriyordu sadece. **İnsanın** Kozmos içerisindeki durumunu anlayabilmek için bu yüz binlerce sayfa içerisinde yaşamaya devam eden mitler ve semboller âlemi bilmek ve anlamak gerektiğine inanıyordum. Oysa bunun [**İnsanın** Kozmos içerisindeki durumu] bir metafizik oluşturduğu malumdur. Bunu bilmek ve anlamak için sarf edilen gayretler bilimden ziyade felsefeyle ilgilidir [...].⁵⁸

"Sırf bilimsel" olmayandan ne kastettiği konusunda Eliade'm güncesine düştüğü 25 Mayıs 1949 tarihli notta açıklık getirmektedir. Eliade, burada incelediği fenomenlerin ekonomik, sosyal, tarihi vb. gibi "maddi" ve "dışa bakan" yönlerinden ziyade bunların "manevi" yönü üzerinde durmayı tercih ettiğini ifade etmektedir.⁵⁹ İncelediği materyallerin manevi yönünü gün yüzüne çıkarma işlemini Eliade "benim felsefi metodum" diye nitlendirmektedir.⁶⁰

Sonuç

Eliade, ülkemizde sadece dinler tarihçilerinin değil, Felsefe (Elisabeth Özdalga, Burhanettin Tatar, Hilmi Yavuz), Tefsir (Sadık Kılıç), İktisat (Mehmet Ali Kılıçbay), Edebiyat (Beşer Ayvazoğlu) vs. gibi alanlarda incelemeler

57 Eliade, *Les moissons du solstice*, s. 258.

58 Eliade, *Les moissons du solstice*, s. 259.

59 Mircea Eliade, *Fragments d'un journal I: 1945-1969*, Gallimard, Paris 1973, s. 105.

60 Eliade, *Fragments d'un journal I*, s. 193.

yapan araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. Eliade'ın bugüne kadar Türkçeye tercüme edilen 14 eserin sadece iki tanesinin dinler tarihçiler tarafından çevrilmiş olması bizce Türk dinler tarihçilerinin Eliade'a ilgisizliğinden ziyade ülkemizdeki akademik anlayıştan kaynaklandığını düşünüyöruz. Bir alanın uzmanı tarafından yazılan eserlerin çevirisin yine o alanda uzman olan birinin tercüme etmesinin en uygun durum olacağı bir gerçektir. Bunun gerçekteleşebilmesi için akademik yükselme kriterleri açısından değersiz görölen çeviri faaliyetine hak ettiği yerin verilmesi gerekmektedir. Tarihe yeniden bir göz atıp 9. ve 10. yüzyıllarda Bağdat'ın önemli bir çeviri merkezi olduğunu hatırlayalım. Bu yıllarda Eski Yunanca metinler Arapçaya çevrilerek Yunan medeniyetinin ortaya koyduğu felsefi ve bilimsel bilgiler muhafaza altına alınmış oldu. Bu Arapça metinler sayesinde birkaç asır sonra Avrupalılar, Eski Yunan metinlerini keşfetmiştir. Bu metinler daha sonra İspanya'daki Toledo Okulu tarafından Latinceye aktarılmıştır. Bunun yanında İbni Rüşd, Farabi ve İbni Sina gibi İslam âlimlerinin eserleri de Latinceye tercüme edilmiş ve Avrupa'nın en ünlü üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Tüm bu çeviri faaliyetleri sonucunda Avrupalılar, Renaissance yaparak yani kelimenin sözlük anlamıyla "Yeniden Doğarak" Orta Çağın karanlığından kurtulmuşlardır. Dolayısıyla yenilenme ve ilerleme isteniliyorsa tercüme faaliyetlerine çok daha fazla önem verilmelidir.

Hem Eliade'ın kitaplarının dilimize geç aktarılması, hem birçok eserinin tercüme edilmemiş olması, hem de çevirilerdeki terminolojik problemlerden kaynaklanan nedenlerden dolayı Eliade'ın misyonu, vizyonu ve yaklaşımı bir bütün olarak ülkemizde henüz tam olarak kavranmış değildir. Bundan dolayı da Eliade'ın Türkiye'deki Dinler Tarihi çalışmalarında yeterince belirleyici bir rol oynadığını söylemek mümkün değildir. Ancak son yıllarda Eliade'a ile ilgili çalışmalar onun ülkemizde git gide artan bir biçimde ilgi uyandırdığını ve tüm bu faaliyetlerin onu anlama yönünde bir adım olduğunu göstermektedir. Ülkemizde Eliade ile yapılan Doktora çalışması onun Din Bilimi çalışmalarını bir bütün olarak ele alıp, onun ele aldığı konuları, kullandığı kavramları, ileri sürdüğu teorileri inceleme konusu yapan en kapsamlı çalışmadır. Bu çalışmanın yayımlanması ile birlikte Eliade'ın Türkiye'de anlaşılması konusunda yeni bir çığır açılacağını ümit ediyoruz.

Eliade'ın din bilimi çalışmalarında benimsediği yaklaşımın klasik Dinler Tarihi anlayışına karşıtmış gibi gözükmesi, onun bu disipline ilişkin tanımlamasından ileri gelmektedir. Eliade, Dinler Tarihi kavramında vurgunun

tarihe değil, dine yapılması gerektiğine dikkat çekmekte ve bu disiplinin dini olguları tarihi sıraya dizerek bunların oluşum ve gelişim safhalarını tespit etmekten ziyade bunların barındırdığı varoluşsal anlamları gün yüzüne çıkarmak olduğunu altını çizmektedir. Dolayısıyla Eliade'ın zihnindeki Dinler Tarihi, tarihi bir disiplin olmaktan ziyade felsefi bir disiplindir. Eliade, fenomenolojik yaklaşımdan bir adım öteye giderek hermenötik yaklaşımı uygulamaktadır. Bu alana ise özellikle ülkemizdeki Dinler Tarihi çalışmalarında girilmemiştir.